

Aleksandr Samoýlowiç

Category: Kitapcy, Türkmen dili, Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly

написано kitapcy | 21 январа, 2025

Aleksandr Samoýlowiç

Aleksandr Nikolaýewiç Samoýlowiç, dünýä belli rus türkology, edebiýaty öwreniji alym.

Dünýä derejesinde türkologiýa ylmy boýunça ylmy-barlag işlerini alyp baran alymlaryň sany diýseň çäklidir. Muňa garamazdan birnäçe rus alymlary ürki halklaryň, şeýle hem türkmen halkynyň medeniýetiniň, edebiýatynyň, taryhynyň, diliniň, folklorynyň öwrenilmeginde abysyz uly işleri etdiler. Şolaryň iň görnüklileriniň biri hem asly ukrain bolan rus alymy A.N.Samoýlowiçdir.

Türkmen edebiýatyny, dilini we folkloryny ylmy metodlar bilen öwrenen we öwrenmegiň ylmy ülnülerini işläp düzen A.N.Samoýlowiç 1880-nji ýylyň 17-nji dekabrynda Russiýanyň Nižniý-Nowgorod şäherinde doguldy.

Gelejekki alym 1889-njy ýylda kakasynyň maslahaty bilen Sankt-Peterburg uniwersitetiniň arap, pars, tatar, türk dilleri bölüminde okamaga başlady we şol wagtyň görnükli türkologlary bolan P.Melioranskiý, W.Rafloff, W.Bartold, N.Weselowskiý, W.Rozen dagylardan sapak aldy. Talyplyk döwründen başlap, ünsüni türk halklaryň medeniýetine gönükdiren alym soňabaka türkmen edebiýatyny, dilini we folkloryny öwrenmäge tutuş ömrüni bagyş etdi. Okap ýörkä 1900-njy ýylda Türkiýä gitdi, 1902-nji ýylyň sentýabr aýynda ömrüniň ahyryna çenli hormat

bilen ýatlan mugallymy P.Melioranskiniň ýardamy bilen heniz üçünji kursuň talybyka Türkmenistana geldi. Jokrama yssy howanyň dowam edýändigine garamazdan iki aýlap Aşgabatda, Bagyrda, Bäherdende, Maryda, Gökdepede ylmy-barlag işlerini alyp bardy. Ýurdumyza gelmezden ön türkmen dilini mazaly özleşdiren alyma bu syýahat kyn düşmändir, şeýle hem ýerli ilat hem oňa elinden gelen kömegini edipdir. Hususanam türkmen edebiýaty bilen baglanyşykly işlerinde alyma Hojaly molla Myratberdi ogly bilen hyzmatdaşlyk edipdir. Hojaly molla türkmen edebiýaty baradaky garaýyşlaryny beýan edip Samoýlowiç bilen ýygy-ýygýdan hat alşyp durupdyr. Edebiýaty öwreniji alym Durdymuhammet Nuralyýewiň ylmy makalalarynda bu hatlaryň dokuzynyň üstünde durlup geçilýär.

1903-nji ýylda uniwersiteti tamamlady we okuwy aspiranturada dowam etdi. 1907-nji ýylda "приват доцент" ylmy derejesini alyp, uniwersitetde işlemäge başlady. 1908-nji ýylda Russiýanyň Arheologiýa jemgyýetiniň Gündogar bölüminiň agzalygyna saýlandy. 1910-1915-njy ýyllarda "Хивая Старина" žurnalynyň sekretary we baş redaktory bolup işledi. 1910-njy ýylda Sankt-Peterburgda döredilen Gündogar dilleri akademiýasynda okatmaga başlan A.N.Samoýlowiç 1911-nji ýylda ikinji gezek Türkiýä syýahat etdi.

1912-nji ýylda Kryma gitdi we ol ýerde krym-tatar mugallymlaryny krym-tatar diliniň grammatikasyndan okatdy. 1913-nji ýylda Budapeşt, Wena, Pariž, Berlin uniwersitetleriniň kitaphanalarynda ylmy-barlag işlerini alyp bardy, ol ýerdäki ýokary okuw jaýlarynda türkmen taryhyna we medeniýetine degişli ençeme golýazma eserlere duş gelýär we olary ylmy taýdan derňeýär.

A.N.Samoýlowiç 1915-nji ýylda Abdysetdat Kazynyň "Jeňnama" poemasy ny ylmy taýdan derňäp, kandidatlyk dissertasiýasyny goraýar.

1917-nji ýylyň Oktýabr rewolýusiýasyndan soň professor ylmy derejesini alyp, 1918-1920-nji ýyllarda Peterburgyň we Moskwanyň Gündogary öwreniş uniwersitetlerinde Türküstan regiony boýunça ylmy işlerini dowam etdirýär. Ol Türküстана ugradylýan ýaş alymlary saýlap-seçip almak işinde-de aktiw rol

oýnaýar. Hususanam 1927-1928-nji ýyllarda Türkmenistandan ylym almaga gelen ýaş türkmen edebiýatçy alymlaryny taýýarlamakda uly işler bitirýär, olar üçin uniwersitetde ýörite türkologiýa kurslaryny gurnaýar. 1925-nji ýylda SSSR-iň Ylymlar akademiýasynyň ylmy işgärliginw we agzalygyna kabul edilen alym 1929-njy ýylda akademiýanyň doly hukukly agzalygyna saýlanylýar. 1934-nji ýylyň başynda bolsa SSSR-iň YA-nyň Gündogary öwreniş institutynyň ýolbaşçylygyna bellenýär. Işiniň gapdalyndan Bakuda we Türkiýede geçirilen türkologlaryň ylmy konferensiýalaryna hem gatnaşýar. Alymyň türki dilleriň taryhyna, edebiýatynyň taryhyna, folklor etnografiýasyna degişli köp sanly kitaplary we monografiýalary bardyr.

A.N.Samoýlowiç 1902-nji, 1906-njy, 1907-nji, 1908-nji ýyllarda, jemi dört gezek Türkmenistanda boldy. 1907-nji ýyldaky üç aýlyk saparynda oň gidip görmedik türkmen şäherlerine aýlanypdyr. Alym özüne ýardam eden Gurban bagşy, Mämmet Orazow, Mola Sabyr ýaly adamlaryň adyny hormat bilen ýatlapdyr.

Ol biziň ýurdumyza gelmezden oň türkmen edebiýaty we folklory hakynda ylmy işler ýazan rus alymlary F.Bakuliniň, I.Bereziniň, R.Ýeznýaýewiň, F.A.Mihaýlowyň kitaplaryny öwrendi.

Stalinli ýyllar sowet häkimiýetiniň iň repressiw ýyllarydyr we ýerliksiz aýyplamalar bilen ölüme ýa-da Sibiriň aýazly lagerlerine ugradylan millionlarça adamlaryň depesinden inen peläket A.N.Samoýlowiçden hem sowa geçmedi. Görnükli alym 1937-nji ýylyň oktýabr aýynda "Ýaponiýanyň haýryna içalylyk etmekde" aýyplanyp tussag astyna alynýar. A.N.Samoýlowiç 1938-nji ýylyň 13-nji fewralynda 15 minut dowam eden ýapyk suddan soň atuw jezasyna höküm edilýär we bu aýylganç höküm şol günüň özünde ýerine ýetirilýär.

Bolşewistik diktatura türkmen halkynyň wepaly dosty bolan meşhur alym A.N.Samoýlowiçi ylym dünýäsinden ynsapsyzlyk bilen goparyp aýyrady. Alyma berilen ölüm hakyndaky hökümde şeýle töhmetçilikli setirler bar:

"Samoýlowiç pantürkist bolan Radloffyň we beýlekileriň täsiri

astynda türki halklaryň medeniýeti bilen baglanyşykly ylmy iş alyp barmak bilen pantürkizm pikirlerine eýe bolupdyr..."

A.N.Samoýlowiç türkologiýa ylmyna hyzmat eden ençeme alymy ýetişdirdi. Olardan has görnüklileri A.K.Borowkow, A.N.Kononow, L.P.Potapow, U.Tursunow, W.D.Arakin, S.S.Žikiýa, K.Jubanow, S.K.Kenesbaýew, M.S.Mihaýlow, A.D.Nowiçew, T.G.Baişew, N.P.Direnkowa, A.Satybalow, S.M.Abramzon, A.S.Tweritonowa dagylardyr. Ýazyjy şahyrlaryň we alymlaryň terjimehaly